

Makt och värde

Människan har nu mera makt i sin hand än någonsin förr, betonade den norske stortingsledamoten Lars Roar Langslet i ett föredrag på Hindsgavl i somras. Det publiceras här i svensk översättning. Det är en politisk uppgift att styra makten mot människovärdiga mål, säger han. Begreppen makt och värde får inte åtskiljas. Äkta konservatism är värdekonservervism och inte bara en ideologisk överbyggnad till näringslivets intressen. Utan värdemedvetande blir makten ett hot mot friheten. Idag visar sig makten mest i form av opersonliga apparater, administrativa strukturer som ger en känsla av vanmakt. För att inte missbrukas måste makten decentraliseras. Vi bör modernisera den lokala självstyrelsen, skapa medbestämmanderätt på arbetsplatser och utbildningsanstalter och mjuka upp byråkratin, säger författaren och anger därmed ett inrikespolitiskt konservativt program.

»Att ha makt», skriver Romano Guardini, »innebär att vara herre över det existerande». På ett annat ställe förklarar han närmare vad det betyder: naturföreteelser som en blixt eller ett lejon har i sig krafter, som nog kan utlösa en känsla av vanmakt, men de har inte i egentlig mening »makt»; ty makt förutsätter en medveten vilja som sätter upp bestämda mål. Man kan heller inte säga att andliga fenomen som en idé, en moralnorm, har »makt». De kan ha giltighet, i kraft av sin inre mening, men de har ingen verkan av sig själva. Verksamheten blir de först när människor gör dem till motiv för sin hållning eller för sina avsikter, för utövande av makt.

Att ha makt är alltså enligt denna definition människans privilegium – eller om man så vill: hennes börda. Att utöva makt är ett grundvillkor för den mänskliga existensen. Makt rymmer hela skalan av olika sätt att göra sig gällande gentemot omgivningen, från det fysiska våldet till den psykiska påverkan. Också de strukturer som står över den enskilde och som människorna skapat omkring sitt liv i samhället – institutioner, rättsregler och moraliska normer – är i denna betydelse uttryck för makt. De möter den enskilda människan som ett imperativ: det väntas att man skall inordna sig under dem. Detta är den triviala upptäckt som ligger bakom den radikala modefilosofien om det »utvidgade våldsbegreppet». Detta faktum kommer man inte ifrån. Men när alla former av makt och påverkan samlas i helhetsbegreppet »våld», utplånas samtidigt alla nyan-

ser, som kan göra samma faktum intressant, och det faller ned på slagordsplanet.

Makt har varit ett grundvillkor för mänsklig existens i alla tider och i alla kulturer. Men inställningen till makt är utan tvivel delvis kulturbestämd. De förfinade asiatiska kulturerna tycks över lag vara präglade av en passiv, kvietistisk hållning, en inåtvänd, världsfrämmande religiositet. Tom den antika grekiska kulturen med all dess intellektuella nyfikenhet och vitalitet hade en iakttagande inställning till världen som sitt ideal. Den västerländska kultur vi lever i utmärker sig för sin aktiva, verksamma hållning, sin tro på att den yttre världen kan behärskas och förändras, och på att detta är människans egentliga uppgift.

Maktbruk – maktmissbruk

Det var en vändpunkt i världshistorien då denna hållning började bryta igenom. Vad var orsakerna till detta genombrott? Man kan nog med rätta se den romerska civilisationen med romarnas geniala administrationsförmåga som en förberedelse till genombrottet. Men personligen tror jag det hade sina viktigaste förutsättningar i kristendomen – eller noggrannare uttryckt i den judisk-kristna skapelsetron, som sätter människan till herre över jorden och ger henne uppgiften att forma världen mot de mål Skaparen har satt. Därmed får arbetet ett egenvärde, ja, en religiös dimension, som det inte haft i andra kulturer. Tiden upplevs inte längre som överklig eller som en ändlös upprepning. Den upplevs som utveckling mot ett mål och det är män-

niskans uppgift att bidra till att förverkliga det.

Men om kristendomen förpliktade människan att behärska jorden, gjorde den henne dock inte till herre i absolut mening. Människans herradöme över jorden skulle utövas i tjänst hos den ende som kunde kallas Herre. Begäret efter oinskränkt makt var synd och uppror mot Skaparen. Makten skulle brukas, men inte missbrukas. I denna spänning mellan maktbruk och maktmissbruk har vår moderna värld vuxit fram.

Låt oss vända tillbaka till Romano Guardini och lyssna till hans värderingar:

»Den nyare tidens människa menar att varje utökning av makten rätt och slätt är ett »framsteg» och detsamma som större säkerhet, fördelar, välfärd, livskraft och anhopning av värden. I verkligheten är makt på intet sätt något entydigt; den kan leda till gott eller ont, bygga upp eller riva ned. Vad den faktiskt utvecklar sig till beror på med vilket sinnelag och i vilken avsikt den brukas. Vid en noggrann granskning visar det sig emellertid att under nyare tid ökas visserligen makten över såväl ting som människor på ett allt ohyggligare sätt, men också att uppriktigt ansvarsmedvetande, samvetsbetänkligheter och karaktärsstyrka ingalunda håller jämna steg med denna ökning. Det visar sig, att den moderna människan inte uppfostras att bruka makten på rätt sätt, ja, att hon i stort sett inte ens har känsla för själva problemet, eller i varje fall endast då det gäller rent yttre faror...

Det betyder att möjligheten att människan skall bruka makten på fel sätt ständigt ökar. Eftersom det ännu inte existerar någon verklig och effektiv etisk norm för maktbruk, ökar ständigt ten-

densen att betrakta detta som ett slags naturfenomen, som icke är underkastat någon gällande norm för frihet utan bara påtagliga nytto- och säkerhetshänsyn.

Vidare: utvecklingen gör intryck av att makten håller på att objektiveras; som om det i grunden över huvud inte längre vore människan som satt inne med den och brukade den, utan som om den helt enkelt utvecklade sig vidare som en logisk konsekvens av själva den vetenskapliga problemställningen, de tekniska problemen, den spända politiska situationen, och bestämde sig för att gå till aktion på egen hand.»

Senare i den skrift jag refererar till, »Das Ende der Neuzeit», skriver Guardini att människan »har makt över tingen, men inte – eller låt oss vara så optimistiska att vi säger: ännu inte – makt över sin egen makt».

Maktens styrning

Jag skall inte följa dessa kulturfilosofiska betraktelser längre. Men jag tror att de antyder problem som bör engagera oss också på det politiska planet. Vi har politiskt ansvar i samhällen som har utvecklat större möjligheter till makt än någon tidigare samhällsbildning. Denna maktackumulering kan så att säga på alla områden föras tillbaka till en enda faktor: den teknologiska utvecklingen. Den har skapat en dynamik och en optimism som t o m dystra erfarenheter om massödeläggelsevapen och föroreningar inte förmått knäcka. Det är karakteristiskt att så olika politiska ledare som Wilson och Pompidou har använt en starkare satsning på teknologi som propagandaskylt, för att markera att de repre-

senterar en modern politisk linje. Jag säger inte detta med en biton av polemik; jag är tvärtom övertygad om att europeisk politik i integrationens tecken kommer att bli ändå starkare präglad av politiska insatser för att stärka Europas teknologiska potential och övervinna »the technological gap». Men som konservativa politiker har vi ett bestämt ansvar att se även den andra sidan av medaljen: hur skall vi kunna vara säkra på att den enorma maktackumulering som teknologien lägger grunden till, blir tämjd och styrd mot människovärdiga mål? Hur skall vi försäkra oss om makten över vår egen makt?

Vi får akta oss för tendensen att uppfatta makt som ett slags naturfenomen, som bara är underställt »påtagliga nytto- och säkerhetshänsyn», för att åter citera Guardini. Vi måste akta oss för uppfattningen att stora delar av den ackumulerade makten är bortom mänsklig och politisk styrning.

Värdekonservatismen — en politisk kraft

Skall makt brukas riktigt och inte missbrukas förutsätter det medvetande om människovärdiga mål. Det förutsätter medvetande om värden som makten skall riktas mot. Jag tror att det är särskilt viktigt för de konservativa att hålla denna medvetenhet levande – inte genom förstockad upprepning av gångna tiders värden och normer, utan genom att oavbrutet arbeta för att aktualisera och på dagsläget applicera sitt eget värdemedvetande och visa vilka konsekvenser detta har i praktisk politik. Man talar i dag ofta om »vär-

dekonserveratism», antagligen för att markera en skillnad mot den typ av konservatism, som primärt har varit en ideologisk överbyggnad till näringslivets intressen. Enligt min mening är äkta konservatism nödvändigtvis värdekonservatism. Det är bara när den står fast vid detta och drar konsekvensen därav som den kan vara en politisk kraft, i överensstämmelse med sin uppgift i samhället.

»Den nya vänstern» har avslöjat det otillräckliga i den traditionella socialdemokratins naiva tro på att alla problem kan lösas genom teknologi och administration. Man har nu gått ifrån det som en av mina stortingskolleger kallat »kraftverksocialismen» och dess tendenser till att betrakta politisk planläggning som en relativt objektiv process. I verkligheten betyder det att man går ifrån varje försök att objektivisera makten, att betrakta makt som oberoende av värderingar.

Vi konservativa bygger på samma uppfattning. För oss är den ingen nyhet. Men vi kan inte följa »den nya vänstern» i dess lidelsefulla avvisande av all samhällsplanering. Planering är ett oundgängligt instrument för att bemästra utvecklingen. Vårt krav bör vara att planeringen sker med hjälp av alternativ som har klara och tydliga premisser och konsekvenser. Den normativa aspekten bör tydligare komma fram i planeringen: vi måste klart se vilka värden vi tillgodoser genom att välja den ena eller andra lösningen.

Jag har i andra sammanhang försökt skissera det som i mina ögon är grundläggande för ett konservativt värde-
medvetande.

Här får jag nöja mig med att säga: grunden är tron på den enskilda människans värdighet som andligt väsen. Det är i kraft av denna tro som vi understryker människans krav på rättsskydd, social säkerhet och utveckling i frihet under ansvar – de djupaste motiven bakom rättsstaten, välfärdsstaten och folkstyret. Det är värderingar med en lång historisk tradition bakom sig. Vår uppgift som konservativa är att bevara denna kontinuitet, att anpassa rättsstaten, välfärdsstaten och demokratien till vår tids krav och förutsättningar. Uppgiften är att reformera för att bevara.

Utbildningen och karaktären

Detta värdemedvetande kan inte vara någon verksam politisk realitet om det inte är levande hos den enskilda människan. I detta personliga sammanhang är »värde-medvetande» ett annat ord för karaktär. Den personliga karaktärsutvecklingen är av grundläggande betydelse för varje samhälle, och den normupplösning vi i dag kan iaktta är också ett fundamentalt politiskt problem. Nu bör en politiker akta sig för den övertro på sin egen maktfullkomlighet, som det vore om han räknade den enskildes karaktärsutveckling som en primärpolitisk uppgift. Karaktären danas av en lång rad faktorer som ligger – och bör ligga – utanför politikens direkta inflytande. Men indirekt påverkas också sådana faktorer av den politiska verksamheten. Alldeles särskilt gäller detta utbildnings- och kulturpolitiken.

Det är ett genomgående tema i utbild-

ningspolitiken att undervisningens uppläggning måste rätta sig efter vår tids verklighet: den snabba tillväxten av kunskapsförrådet samtidigt som traditionell kunskap och arbetsteknik föråldras i de djupgående förändringarna i yrkesstrukturen. Detta är ett viktigt perspektiv. Men ett annat perspektiv är minst lika betydelsefullt: just de snabba förändringarna på samhällets »yta» gör det dubbelt viktigt att utbildningen bidrar till att skapa karaktärsdrag som mognad och självständighet samt förmåga till kritisk värdering. Detta krav ger det allmänbildande inslaget i utbildningen en större chans än förr. Och det är just genom detta inslag som utbildningen kan säkra kontinuiteten i det kulturella arvet och inlevelsen i de religiösa, etiska och estetiska normer, som hittills har präglat vår kultur.

Dessa betraktelser visar också på viktiga förutsättningar för de kulturpolitiska uppgifternas ökade betydelse. Den tråkighet och rotlöshet, som så många förbinder med den moderna livsformen, måste motverkas genom en planmässig kulturpolitik, som kan erbjuda en meningsfull verksamhet och ett rikare livsinnehåll åt alla. Också här rör det sig om att förmedla värden, att ge människor möjligheter att forma sitt värdemedvetande genom mötet med en varaktig, livskraftig kulturell tradition.

Det är mot denna bakgrund som den moderna konservatismen tillmäter kulturuppgifterna så stor betydelse.

Maktapparaten hotar friheten

Jag vill dra upp ett annat perspektiv på

maktackumuleringen i det moderna samhället: varje maktkoncentration utgör – i varje fall potentiellt – ett hot mot friheten i samhället. Det ligger en djup insikt i ett uttalande av den norske konservative politikern professor Aschehoug: »Makten måste vara delad för att människan skall vara fri.» En planmässig uppdelning och decentralisering av makten och en demokratisering av maktutövandet bör därför vara centrala uppgifter för modern konservatism.

Under marxismens klassiska period var makten knuten till ekonomisk överlägsenhet. Det har präglat den socialistiska uppfattningen, som fortfarande tror att de viktigaste maktproblemen är knutna till privata förmögenhetskoncentrationer. Jag vill inte förneka att det också är viktigt att hålla sådana maktackumuleringar under kontroll. Men makten som fenomen visar sig i dag för vanliga människor mera i form av opersonliga apparater, administrativa strukturer, som ger den enskilde en känsla av maktlöshet och främlingskap. Jämfört med denna erfarenhet verkar den traditionella socialismen, med dess glada barnatro på att varje offentlig maktökning är ett oproblemiskt framsteg, som ett underligt förlegat fenomen.

Ungdomsuppror och studentoro har redan analyserats ihjäl i tusen kommentarer. Men jag undrar om vi inte bör hålla fast vid ett viktigt faktum, som flera av de skarpsinnigaste kommentatorerna har givit uttryck för. Vi står inför ett varsel om en ny typ av sociala konflikter: ett uppror mot det opersonliga, anonyma och tillsy-

nes opåverkbara i den komplexa apparatur, som behärskar och styr samhället.

Vårt svar bör vara att aktualisera och förnya demokratiens uttrycksformer inom hela samhället: modernisering av den lokala självstyrelsen, införande av medbestämmanderätt på arbetsplatserna och inom utbildningsanstalterna och förnyelse av arbetsformerna i organisationer som t ex de politiska partierna. Dessutom måste vi sträva efter att mjuka upp de byråkratiska systemen, så att de kan ge bättre service och visa större anpassningsförmåga i situationer där regler och sunt förnuft kommer i klar konflikt. Ombudsmannainstitutionen och införandet av offentlighet i förvaltningen är också viktiga steg i denna riktning.

Suveränitet och internationellt samarbete

Låt mig till slut också dra in det utrikespolitiska perspektivet. De små länderna måste i särskilt hög grad vara medvetna om att gränserna för deras handlingsfrihet i utrikespolitiken är väsentligt snävare än i inrikespolitiken. Både geografien och de politisk-ekonomiska realiteterna skapar vissa grundläggande villkor för deras uppträdande i internationella sammanhang. Så har det alltid varit, trots att varje respektabel grundlag slår fast landets absoluta suveränitet.

Under de sista tio åren har det utvecklats sig ett allt mer omfattande nätverk av internationellt samarbete, som teoretiskt sätter gränser för den traditionella suveräniteten, antingen genom avtal som begrän-

sar handlingsfriheten eller genom maktöverföring till internationella organ. Detta har gjort många oroliga. Särskilt i förbindelse med strävandet efter europeisk samling har frågan ställts: betyder inte detta att vi ger avkall på vår nationella självbestämmanderätt?

Jag tror problemställningen är falsk. Det är isolering från internationellt samarbete som innebär de starkaste begränsningarna av de små ländernas självbestämmanderätt. Det är bara genom att delta i detta samarbete som de små länderna kan försäkra sig om en medbestämmanderätt, som framdeles kan ge någon mening åt begreppet »suveränitet». Det är inget tvivel om att just de små länderna på det sättet kan skaffa sig ett inflytande, som går betydligt längre än deras politisk-ekonomiska potential medger. Stormakterna klarar sig oftast. Det är de små länderna som har störst intresse av ett förpliktande internationellt samarbete.

Man kunde kanske säga att det handlar om en maktspredning på det internationella planet i och med att stormakterna tar med de mindre stater i beslutandeprocessen, vilka tidigare skulle ha varit prisgivna åt de storas diktat. Men uttrycket kan verka missvisande. Det internationella samarbetet innebär inte primärt spridning av makt utan snarare samordning, gemensamma överläggningar och samlat uppträdande.

Internationell rätt kontra maktkamp

Många målsättningar spelar in i det enskilda landets utrikespolitik. De kan väl

nu som förr summeras så: säkrande av de nationella intressena. Men formuleringen är ändå för snäv. Det faktum, som har tvingat sig på både stora och små makter i skuggan av två världskrig och under hot av total förintelse, är att nationella intressen inte längre kan säkerställas genom ett enskilt lands hänsynslösa självhävdelse.

»Krig är blott en fortsättning av politiken med andra medel», sade von Clausewitz. För en generation som har sett omfattningen av det totala kriget är denna cyniska definition inte ens »realpolitik». Varken stora eller små makter kan idag se

sina nationella intressen betjänta av en sådan »fortsättning av politiken med andra medel». En fortsättning som leder till utplåning vore galenskap. Vår uppgift är att med omsorg och realism bygga en internationell rättsordning som ständigt förbättrar och utvidgar ett samarbetsnät, som gör staternas ömsesidiga beroende till utgångspunkt för varje utrikespolitisk handling.

Vi har långt kvar på den vägen. Men vi är på väg. Varje steg vi tar i rätt riktning är ett nytt bidrag till att lägga makten under värdenas herradöme.